

Curriculum design of extracurricular activities of Farhangian University: GT research

Seyedeh Batool Hosseini¹, Alireza Sadeghi^{*2}, Ali Akbar Khosravi Babadi³, Mehdi Davaei⁴

¹ Phd student of Curriculum Planning Department, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

² Associate Professor, Department of Curriculum Studies, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran

³ Associate Professor of Education and Counseling Department, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

⁴ Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Date Received:
10 February 2022
Date Accepted:
22 June 2022

Keywords:
Extracurricular
curriculum, Farhangian
University, curriculum
design

Abstract

This research has been done with the aim of designing a curriculum of extracurricular activities for Farhangian University. In the course of the research, the qualitative approach and the data method of the foundation (grounded theory) have been used. For this purpose, the data were collected and analyzed by the qualitative data method of the foundation. The number of participants included 20 specialists and experts in the field of curriculum and sociology and professors of Farhangian University who were purposefully selected. Data were collected using semi-structured interviews, which were analyzed using Strauss-Corbin coding method. The validity of the present study was determined using the Lavsh factor and its reliability was determined by the Holsti coefficient. The Holstie coefficient was 0.99 and this indicates the validity of the data of the present study. Findings showed that the curriculum model of Farhangian University extracurricular activities includes 5 dimensions, 27 components and 239 indicators. Among the components of this model educational content, skilled content, functional content, professional activities, teacher-centered activities and collaborative activities, types of extracurricular and extracurricular design, observation-based, skill-based and written evaluation, as well as strategies such as cultural programs and facilities and equipment and training-oriented activities, complementary activities, interest-oriented activities, timing management of cultural activities, extra-curricular position and extra-curricular space.

* Corresponding Author: Alireza Sadeghi

Address: Allameh Tabatabai University **Email:** Sadeghi.edu@gmail.com

طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان؛ یک مطالعه داده‌بنیاد

سیده بتول حسینی^۱، علیرضا صادقی^{۲*}، علی اکبر خسروی بابادی^۳، مهدی دوابی^۴

^۱ دانشجوی گروه برنامه ریزی درسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

^۲ دانشیار گروه مطالعات برنامه درسی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران، ایران

^۳ دانشیار گروه تربیت و مشاوره، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

^۴ استادیار گروه علوم تربیتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

این پژوهش با هدف طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان انجام شده است. در مسیر انجام پژوهش، از رویکرد کیفی و روش داده‌بنیاد (گراندد تئوری) استفاده شده است. به این منظور، داده‌ها با روش کیفی داده‌بنیاد جمع‌آوری و تحلیل شدند. حجم مشارکت‌کنندگان شامل ۲۰ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران در زمینه برنامه درسی و جامعه‌شناسی و اساتید دانشگاه فرهنگیان بودند که به‌صورت هدفمند انتخاب شدند. جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بوده که داده‌های گردآوری‌شده از طریق روش کدگذاری اشترواس و کوربین تحلیل شد. تعیین روایی در پژوهش حاضر با استفاده از ضریب لاوشه و پایایی آن با استفاده از ضریب هولستی انجام شد که مقدار ضریب هولستی ۰٫۹۹ به‌دست آمد که نشان از اعتبار داده‌های پژوهش حاضر می‌باشد. یافته‌ها نشان داد که الگوی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان شامل ۵ بعد و ۲۷ مؤلفه و ۲۳۹ شاخص می‌باشد. از جمله مؤلفه‌های این مدل می‌توان به محتوای آموزشی، مهارتی، کاربردی، فعالیت‌های حرفه‌ای، فعالیت‌های معلم‌محور و فعالیت‌های مشارکتی، انواع فوق برنامه و طراحی فوق برنامه، ارزشیابی مشاهده‌محور، مهارت‌محور و کتبی، همچنین راهبردهایی نظیر برنامه‌های فرهنگی و امکانات و تجهیزات و فعالیت‌های آموزش‌محور، فعالیت‌های تکمیلی، فعالیت‌های علاقه‌محور، مدیریت زمان و ساعت فرهنگی، جایگاه فوق برنامه و فضای فوق برنامه اشاره نمود.

تاریخ دریافت:

۲۱ بهمن ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۱ تیر ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

برنامه درسی فوق برنامه،
دانشگاه فرهنگیان، طراحی
برنامه درسی

* نویسنده مسئول: علیرضا صادقی

ایمیل: Sadeghi.edu@gmail.com

آدرس: دانشگاه علامه طباطبائی تهران،
ایران

مقدمه

هدف هر نظام آموزشی، پرورش انسانی است که از تمام استعدادهای بالقوه خویش بهره برده، در همه زمینه‌ها رشد یابد و در جهت کسب زندگی مطلوب و رضای خداوند تلاش نماید (عارفی و شفاعی بجستانی، ۱۳۹۰). یکی از حوزه‌های بسیارمهم در نظام آموزش عالی هر کشوری، نظام تربیت معلم است. تربیت معلم، نقش حیاتی در اصلاح و تقویت بنیادهای توسعه‌ای کشورهای مختلف دنیا ایفا می‌کند (دلشاد و اقبال، ۲۰۱۰). تلاش برای تربیت صحیح دانش‌آموزان که سازندگان آینده کشور هستند، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و مسئولیت رسیدن به این مهم بر دوش معلمان می‌باشد. از همین رو، توجه به نحوه آموزش و آماده‌سازی معلمان برای ورود به این عرصه حائز اهمیت می‌باشد و وظیفه تربیت معلمان آینده کشور برعهده دانشگاه فرهنگیان است؛ لذا موضوع تربیت معلم همواره یکی از مباحث مورد بحث میان صاحب‌نظران بوده و دانشگاه فرهنگیان به عنوان نهادی است که رسالت سنگین تربیت معلمانی شایسته و حرفه‌ای را برعهده دارد (شریفی نجف آبادی، ۱۳۹۷).

می‌توان گفت برنامه درسی غیر رسمی در دانشگاه فرهنگیان، این ظرفیت و قابلیت را دارد تا با جلب فضای اعتمادساز درون دانشگاه، دانشجومعلمان را به مشارکت فعالانه وادار کند و در چنین فضایی است که در پرتو همدلی و هم‌زبانی، گروه‌های فعال دانشجویی دانشگاه فرهنگیان دست به دست هم داده و در کسب شایستگی‌های لازم دانشجومعلمان را یاری می‌رسانند (جاویدمهر، اسماعیلی و هدایتی فر، ۱۳۹۵). بازبینی و بازنگری مجدد در زمینه آیین‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌های مرتبط با فعالیت‌های فوق برنامه مدارس و دانشگاه‌ها ضروری به نظر می‌رسد (صادقی و بهمن آبادی، ۱۳۹۷). با این توضیحات می‌توان سنجد که جهت بهبود نظام تعلیم و تربیت، فعالیت‌های فوق برنامه به عنوان راهکاری مهم شناخته شده است و ضرورت طراحی برنامه درسی فوق برنامه در سطح دانشگاه فرهنگیان با توجه به ویژگی‌های محیط آموزشی آن دانشگاه اثبات می‌گردد. امروزه فعالیت‌های فوق برنامه عامل مهمی در جهت ارتقای روابط اجتماعی و پرورش ذوق و استعدادها می‌باشد که برای افراد با علائق متفاوت طراحی می‌گردد (قطبی کریمی، تاجیک اسماعیلی و شریعتمداری، ۱۳۹۱).

آنچه که نباید از دید پژوهشگران در تمامی تحقیقات جامع و مفید مخفی بماند، آگاهی از نتایج تحقیقاتی است که در گذشته انجام شده و از لحاظ موضوع و محتوی با پژوهش مورد نظر همسو می‌باشد؛ لذا در پژوهش حاضر نیز به بررسی پژوهش‌های داخلی و خارجی در زمینه برنامه درسی فوق برنامه پرداخته شده است.

تقی پور و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "تدوین ساختار فعالیت‌های فوق برنامه مدارس با توجه به سیره امام رضا(ع)" نشان دادند که برای فعالیت‌های فوق برنامه مدارس منطبق با سیره رضوی، استفاده از روش‌های اجرایی، همانند برگزاری اردو و سفر علمی، جلسات مباحثه و مناظره، مطالعه و تحقیق گروهی، عبادت و ... در بخش‌های مختلف نیاز است.

قدیریان و سلطانی (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان "مدل پارادایمی نهادینه‌سازی فعالیت‌های فوق برنامه ورزشی دانشگاهی در دانشجو-معلمان دانشگاه فرهنگیان" انجام دادند که مدل این پژوهش شامل ۱۳۸ کد باز و ۲۵ مفهوم بود. نتایج پژوهش نشان داد که برنامه محوری و شناخت نهادینه‌سازی فعالیت‌های فوق برنامه ورزشی در سطح دانشگاه فرهنگیان پیامدهای عمده‌ای در توسعه بهزیستی و روانشناختی، مدیریت اوقات فراغت و کاهش ناهنجاری رفتاری در ابعاد مختلف دربرخواهد داشت. همچنین آقایی و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان "طراحی الگوی مدیریت فعالیت‌های فوق برنامه تربیت بدنی آموزش و پرورش ایران" انجام دادند و به این نتیجه رسیدند که برنامه‌ریزی نیروی انسانی و ارتقای سواد حرکتی دانش‌آموزان به‌عنوان شرایط علی پدیده مورد بررسی شناسایی شد که به‌طور مستقیم در مدیریت فعالیت‌های فوق برنامه تربیت بدنی آموزش و پرورش تأثیر مثبت و معنی‌دار دارند. به‌علاوه اثر مستقیم مدیریت مشارکتی، کنترل و نظارت، سرمایه‌گذاری آموزشی، زیرساخت‌های فرهنگی و

اجتماعی، عوامل کالبدی، عدم تخصیص بودجه و عدم عدالت آموزشی بر اتخاذ سیاست‌های فوق برنامه معنی‌دار بود. یافته‌ها نشان داد که ضرایب مسیر متغیرهای تحقیق معنی‌دار است و نتایج حاصل از روابط متقابل علی، زمینه‌ای، راهبردها و مداخلات، پیامدهای حفظ تندرستی، نشاط و آشکارشدن خلاقیت‌ها را به دنبال دارد.

عالی شیرمرد و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "شناسایی اهداف مطلوب برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دوره متوسطه اول با رویکرد اسلامی جهت پیش‌گیری از آسیب‌های اجتماعی و بهبود سلامت اجتماعی" به این نتیجه رسیدند که اهداف مطلوب برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه تحت پنج عنصر تعقل، ایمان، علم و اخلاق در چهار عرصه ارتباط تربی با خود، خدا، خلق و خلقت طبقه‌بندی شده هستند. همچنین در پژوهش‌های خارجی مالچ^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان "تأثیر مشارکت فوق برنامه کالج بر نتایج کارآفرینی" نشان دادند که تعداد فعالیت‌های فوق برنامه شرکت‌شده در این پژوهش توسط دانشجویان به طور مثبت با نتایج کارآفرینی آن‌ها مرتبط است. سانگ و کیم^۲ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان "بررسی عملکرد و بهبود برنامه درسی فوق برنامه بر اساس شایستگی‌های عمومی در دانشگاه" نشان دادند که از مشکلات اجرای برنامه فوق برنامه می‌توان به عدم تعادل صلاحیت اصلی و برنامه‌های شایستگی دقیق، عدم ارتباط با برنامه درسی اصلی و عدم ارتباط و همکاری هر مرکز اشاره کرد. برای جلوگیری از تکراری شدن برنامه‌های فوق برنامه که مستلزم بهبود مستمر و کنترل کیفی هستند، ارائه اطلاعات لازم برنامه فوق برنامه به دانشجویان دشوار است. همچنین برای مشارکت فعال دانشجویان، با تدوین و اجرای برنامه درسی یکپارچه برای هر بخش که برنامه درسی و برنامه درسی فوق برنامه را به هم پیوند می‌دهد، پرورش استعدادها برای تقویت شایستگی‌های مختلف دانشجویان و ایفای نقش حمایتی در فراهم کردن فرصتی برای دانشجویان اهمیت فراوانی دارد.

کیم و کن^۳ (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان "بررسی معضل و راهبردهای بهبود مدیریت یکپارچه برنامه‌های آموزشی فوق برنامه در دانشگاه زنان دوکسانگ" به ارتقا مدیریت یکپارچه برنامه‌های آموزش فوق برنامه در سایت‌های دانشگاهی و جایگاه و هویت آموزش فوق برنامه در سراسر برنامه درسی دانشگاه پرداختند. همچنین پریدی و همکاران^۴ (۲۰۲۰) در پژوهش خود با عنوان "بررسی ارزش درک شده فعالیت‌های سازمانی فوق برنامه در رابطه با فرآیندهای یادگیری کارآفرینی" به درک بیشتر ارزش برنامه‌های درسی فوق برنامه از دیدگاه یادگیری کارآفرینی می‌پردازند. آن‌ها بیان می‌دارند که در دهه‌های گذشته فضای دانشگاهی شاهد افزایش تلاش جهانی در زمینه ارائه آموزش و پرورش بنگاه‌داری و کارآفرینی در قالب فعالیت‌های فوق برنامه بوده است.

دیدگاه‌های مطرح‌شده داخلی و خارجی در زمینه برنامه درسی فوق برنامه عمدتاً مقطع پیش از دانشگاه را در نظر داشته و در حوزه آموزش عالی کار چندانی صورت نگرفته است.

با توجه به پیشینه پژوهش، تکیه نمودن به برنامه درسی رسمی و محدود نمودن دانشجویان تنها به فعالیت‌های رسمی، راه به جایی نخواهد برد و تأثیر برنامه‌های غیر رسمی و نقش آن، تحت عنوان برنامه درسی فوق برنامه، می‌تواند با ایجاد محیطی شاد، پویا و سازنده، دانشجویان را برای آینده‌ای روشن آماده سازد. برنامه درسی فوق برنامه به عنوان مکمل برنامه درسی رسمی شناخته شده و در ساعات خارج از کلاس درس رسمی در طول شبانه‌روز در فضای دانشگاه فرهنگیان اجرا می‌گردد و موجب ارتقا علمی و فرهنگی دانشجویان است. بدون شک این قبیل فعالیت‌ها بیشتر از برنامه کلاس درس در رشد دانشجویان موثر بوده و با اجرای آن، زمینه هدایت و رشد، کشف و بروز استعدادها، خلاقیت و توانمندی دانشجویان تحقق می‌یابد. در همین راستا، بر دانشگاه

¹ Malech

² Song & Kim

³ Kim & Kwon

⁴ Preedy et al.

فرهنگیان واجب است تا در راستای این مهم وارد عرصه شده و زمینه‌های اجرایی این فرایند را فراهم کند و در طراحی نظام جامع تربیت معلم، علاوه بر برنامه‌های رسمی آموزشی و درسی، فعالیت‌های فوق برنامه را به منظور پرورش ابعاد مختلف شخصیت دانشجومعلم و رشد خلاقیت و تقویت مهارت‌های مورد نیاز را برای اثرگذاری تربیتی مطلوب آنان بر فراگیران (نسل جدید جامعه)، مد نظر قرار دهد. ضرورت توجه به فعالیت‌های فوق برنامه و اثربخشی آن در دانشگاه‌ها، به‌ویژه دانشگاه فرهنگیان قابل تامل است، چراکه به دلیل شبانه‌روزی بودن، دانشجویان با برنامه‌ای مشخص به صورت تمام‌وقت (۲۴ ساعت در شبانه‌روز) حضور مستمر داشته و دارای اوقات فراغت زیادی غیر از ساعات آموزشی و برنامه درسی رسمی، خصوصاً در روزهای پایانی هفته، هستند. اگر چه فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان به صورت متنوع و گسترده در حال اجراست، ولی تاکنون به صورت علمی به این مسئله پرداخته نشده و پتانسیل و ظرفیت‌های آن کاملاً مشخص نگردیده است. تجارب آموزش‌های رسمی موجود و عدم حصول نتیجه مطلوب، ماندگاری و تأثیرپذیری بیشتر یادگیری از طریق برنامه درسی فوق برنامه و جذابیت حاصل از اجرای آن، ضرورت و اهمیت طراحی برنامه درسی فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان را نمایان می‌سازد. با پرداختن به برنامه درسی فوق برنامه می‌توان تا حدودی فعالیت‌های فوق برنامه را اصلاح نموده و بهبود بخشید. بر همین اساس پژوهش حاضر، درصدد است تا به سؤالات زیر پاسخ دهد.

سؤالات پژوهش

- ۱- شرایط علی موثر بر طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟
- ۲- پدیده‌محوری در طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟
- ۳- شرایط زمینه‌ای موثر بر طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟
- ۴- شرایط مداخله‌گر موثر بر طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟
- ۵- راهبردهای طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟
- ۶- پیامدهای حاصل از طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟

روش‌شناسی پژوهش

جهت دستیابی به توصیفی غنی از تجارب، نگرش و ادراک شرکت‌کنندگان نسبت به برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان، از طرح پژوهش کیفی و به طور خاص از راهبرد نظریه داده‌بنیاد اشتروس و کوربین استفاده شد. نظریه داده‌بنیاد روشی برای بنای نظریه بر داده‌هایی است که به صورت منظم گردآوری و تحلیل شده‌اند و مقصود آن، ساختن و پرداختن نظریه‌ای است که در زمینه مورد مطالعه صادق و روشن‌گر باشد. بنابراین در این پژوهش بر مبنای طرح نظام‌مند نظریه داده‌بنیاد، ادراک شرکت‌کنندگان پیرامون فرایند، محتوا، راهبردها، زمینه و پیامدهای مشارکت به فرایند طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان، کاوش شد. افراد متخصص در حوزه برنامه درسی و جامعه‌شناسی و اساتید و فرهیختگان دانشگاه فرهنگیان با استفاده از رویکرد هدفمند متناسب با موضوع پژوهش (صاحب نظران کلیدی) و استفاده از معیار کفایت «اشباع نظری داده‌ها» انتخاب شدند؛ بدین‌گونه که مصاحبه‌ها تا جایی پیش رفت که محقق به اشباع نظری رسید و مصاحبه‌های بیش‌تر، اطلاعات جدیدی ارائه نمی‌کرد. از این رو، ۲۰ نفر از استادان مجرب و اهل نظر کشور در حوزه برنامه‌ریزی درسی و جامعه‌شناسی در این پژوهش مشارکت داده شدند. با توجه به این که اعتبار یافته‌ها در این قبیل پژوهش‌ها به توانمندی، دانش و تجارب مصاحبه‌شوندگان بستگی دارد، سعی شد افرادی انتخاب گردند که بالقوه می‌توانستند پاسخگوی سؤالات پژوهش بوده، دارای سوابق اجرایی و عملی، تسلط علمی و تجربه

غنی از پدیده مورد بررسی و توانایی و تمایل به بیان روشن آن داشته و علاوه بر آن، دارای تألیف و در آموزش و پژوهش شاخص باشند. جامعه آماری در بخش کمی پژوهش نیز شامل ۱۱ نفر از خبرگان برنامه درسی بود که از میان مصاحبه‌شوندگان ۷ نفر زن و ۴ نفر مرد بودند. برای گردآوری داده‌ها در بخش کیفی از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. با اجازه و رضایت مشارکت‌کنندگان و با اطمینان از محرمانه ماندن و همچنین بالابردن اعتبار داده‌های مصاحبه، مصاحبه‌ها با بهره‌گیری از ابزارهای دیجیتالی ضبط شد. متوسط زمان مصاحبه‌ها ۵۴ دقیقه بوده است. مصاحبه فردی توسط پژوهشگر در شرایطی غیر رسمی انجام شد. برای انجام مصاحبه‌ها، نویسندگان نخست نامه‌ای را با ذکر اهداف پژوهش و نقش مصاحبه‌شونده در انجام این پژوهش و سؤالات پژوهش تنظیم و به صورت حضوری و یا از طریق پست الکترونیک تقدیم مصاحبه‌شوندگان نمودند. پژوهشگران با کوشش زیاد سعی نمودند رضایت مصاحبه‌شونده را جلب کنند. زمان و مکان مصاحبه توسط مصاحبه‌شوندگان تنظیم شد. ارسال این اطلاعات باعث شد تا مصاحبه‌شوندگان به اهمیت پژوهش پی ببرند و با آمادگی قبلی به سؤالات پاسخ دهند. همان‌طور که ذکر گردید، ابزار جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته‌ای است که پرسش‌ها از قبل مشخص شده، لکن در مواردی که لازم بود پرسش‌های جزئی‌تری نیز مطرح می‌شد تا منظور مصاحبه‌شوندگان به خوبی مشخص شود. برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی از روش نظریه داده‌بنیاد (گراندد تئوری) استفاده شد. در این روش ابتدا مصاحبه‌ها ضبط شده و پس از پیاده‌سازی، چندین بار خوانده می‌شود تا تحلیل‌گر اطلاعات کلی نسبت به داده‌ها کسب کند. پس از آن، داده‌ها به بخش‌های مختلف تقسیم و به هر بخش با توجه به محتوا نامی داده می‌شود. در ادامه، بخش‌های دارای محتوای مشابه ادغام شده و سعی می‌شود مقوله‌های کلی استخراج شوند (کرسول^۱، ۲۰۱۱). برای اعتباریابی کیفی از تکنیک قابل قبول و معتبر بودن استفاده شد. قابل قبول بودن میزانی است که می‌توان نتایج به‌دست‌آمده را صحیح و قابل باور دانست. برای رسیدن به این باور، از روش همسوسازی استفاده شد و سعی گردید با جمع‌آوری داده‌های کافی از منابع چندگانه، این باورپذیری را ایجاد نمود. به‌علاوه، از تکنیک کنترل توسط اعضا از طریق ارائه نتایج تحلیل داده‌ها به مشارکت‌کنندگان برای چک‌کردن و بررسی نتایج نیز استفاده گردید. لازم به ذکر است داده‌های به‌دست آمده از مصاحبه‌ها توسط مصاحبه‌شوندگان بررسی و مواردی نیز اصلاح گردید. برای افزایش پایایی پژوهش، مصاحبه‌ها با یک برنامه قبلی در یک فضای مناسب با رعایت شرایط مصاحبه همراه با راهنمایی‌های لازم، به دور از سرگیری و اعمال نظر شخصی و با استفاده از دستگاه ضبط صوت انجام می‌گرفت. هم‌زمان با گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل آن‌ها با دو هدف بازخورد برای مصاحبه‌های فردی و اطمینان از اشباع داده‌ها آغاز شد. سپس پرسشنامه محقق‌ساخته مبتنی بر شاخص‌های استخراج‌شده از بخش کیفی و متون تخصصی دارای ۲۳۹ گویه بود که جهت محاسبه روایی شاخص‌ها در ۳ طیف ضروری است، مفید ولی غیر ضروری است و طیف غیر ضروری سنجیده شد و ۱۱ نفر از خبرگان برنامه درسی نظرات خود را در این زمینه مطرح فرمودند که برای روایی پژوهش، ضریب لاووشه برای هر یک از این گویه‌ها محاسبه گردید. بر اساس تعداد متخصصانی که سؤالات را ارزیابی کردند، حداقل مقدار نسبت روایی محتوایی قابل قبول تغییر خواهد کرد که با توجه به جدول ۱ و تعداد ۱۱ نفر متخصصان پژوهش حاضر، باید شاخص نسبت روایی محتوایی، ۵۹/۰ باشد. مقوله‌هایی که مقدار نسبت روایی محتوایی محاسبه‌شده برای آن‌ها کم‌تر از میزانی باشد که با توجه به تعداد متخصصان ارزیابی‌کننده سؤال، مشخص شده‌اند، باید کنار گذاشته شوند؛ زیرا بر اساس شاخص روایی محتوایی، روایی محتوایی قابل قبولی ندارند (حبیبی، ۱۳۹۷).

^۱ Creswell

جدول ۱: حداقل مقدار CVR قابل قبول بر اساس تعداد خبرگان (اقتباس از حبیبی، ۱۳۹۷)

تعداد خبرگان	مقدار CVR	تعداد خبرگان	مقدار CVR	تعداد خبرگان	مقدار CVR
۵	۰/۹۹	۱۱	۰/۵۹	۲۵	۰/۳۷
۶	۰/۹۹	۱۲	۰/۵۶	۳۰	۰/۳۳
۷	۰/۹۹	۱۳	۰/۵۴	۳۵	۰/۳۱
۸	۰/۷۵	۱۴	۰/۵۱	۴۰	۰/۲۹
۹	۰/۷۸	۱۵	۰/۴۹		
۱۰	۰/۶۲	۲۰	۰/۴۲		

$$CVR = \frac{\text{تعداد کل متخصصین}}{2} - \text{تعداد متخصصینی که گزینه ضروری را انتخاب کرده‌اند}$$

$$CVR = \frac{\text{تعداد کل متخصصین}}{2}$$

بر اساس نظر خبرگان و متخصصین در پژوهش حاضر، ۲۴۹ کد باز کشف گردید که پس از تأیید ۱۱ نفر از خبرگان برنامه درسی و فوق برنامه، تعداد ۲۳۹ کد باز تأیید و موفق به کسب CVR بالای ۰/۵۹ شد و مورد تأیید متخصصین و خبرگان قرار گرفت. برای برآورد پایایی و همبستگی درونی سؤالات پرسشنامه از ضریب هولستی استفاده شد. پس از کدگذاری اولیه، کدها به سمع و نظر اساتید راهنما و مشاور رسید. در کدگذاری اولیه ۲۶۰ شاخص (کد باز) کشف گردید که در کدگذاری دوم ۱۱ کد حذف و ۲۴۹ کد مورد تأیید قرار گرفت. در نهایت کدهای تاییدشده به وسیله پرسشنامه محقق ساخته جهت تأیید به سمع و نظر خبرگان برنامه درسی در دو طیف موافق و مخالف رسید. سپس، نتایج این دو کدگذاری با یکدیگر، مقایسه و از روش هولستی برای محاسبه پایایی استفاده شد که فرمول آن عبارت است از:

$$PAO = \frac{2M}{(n_1 + n_2)}$$

در این فرمول، درصد توافق مشاهده شده یا ضریب پایایی، M تعداد توافقیهای مشترک در دو مرحله کدگذاری، n₁ تعداد مقوله‌های استخراج شده در مرحله اول کدگذاری و n₂ تعداد مقوله‌های استخراج شده در مرحله دوم است. ضریب پایایی بین صفر تا یک متغیر است که صفر به معنای عدم توافق و یک به معنای توافق کامل است. در این مطالعه، درصد توافق ۰/۹۹ است؛ یعنی نتایج قابل اعتماد هستند.

$$PAO = \frac{2 * 249}{(260 + 239)} = 0/99$$

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش با توجه به سؤالات پژوهش به تفکیک ارائه می‌گردند:

سؤال اول پژوهش: شرایط علی موثر بر طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟

با مطالعه دقیق نظرات صاحب‌نظران، ۸ مؤلفه جهت شرایط علی فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان استخراج شد که در جدول شماره ۲ به شرح زیر می باشد.

جدول ۲: شرایط علی مؤثر بر طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

کدگذاری گزینشی(ابعاد)	کدهای محوری (مؤلفه‌ها)	کدهای باز(شاخص‌ها)
شرایط علی	محتوای آموزشی	تأمین محتوای آموزشی، ایجاد یادگیری عمیق، دربرگیرنده محتوای ناظر به جنبه‌های عمومی نیازهای انسان، منطق‌گرایی علمی، علم‌آموزی، کلاس‌های دانش‌افزایی با سرفصل مشخص، محتوای علمی و استاندارد، همپوشانی با محتوای دروس اصلی و مصوب، کمک به غنای دروس اصلی و مصوب، تأمین محتوای آموزشی، هم‌جهت و هم‌سویی با محتوای برنامه درسی رسمی، برنامه‌های درسی ملموس، جایگزین نمودن بعضی از دروس، توجه به محتوای کتاب درسی
	محتوای مهارتی	توجه به ابعاد نگرشی و مهارتی، اهمیت‌دادن به مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌محوری یا عمل‌گرایی، آشنایی دانشجویان با اخلاق حرفه‌ای، پرورش ایده‌های خلاقانه، مجموعه‌ای از مهارت‌های نظری، مجموعه‌ای از مهارت‌های عملی، یادگیری مهارت‌های ساده مثل آشپزی، مهارت‌های تکمیلی، کارگاه‌های عروسک‌سازی، تئاتر
	محتوای کاربردی	مؤثر بر زندگی واقعی، نشان دادن راه درست زندگی، موضوعات سلامت‌محور، کاربردی بودن دروس
	فعالیت‌های حرفه‌ای	افزایش مهارت‌ها، ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده، رویکرد مدیریتی، رویکرد سیستمی، رویکرد شناخت‌گرا، بالا بردن آمادگی شغلی و مهارت و توانایی‌های دانشجویان، رویکرد انسان‌گرایانه، بازاندیشی خودآگاهی فلسفی، بازنگری در دروس کارآموزی، مبتنی بر هوش‌های چندگانه، رویکرد رفتاری، آشنایی با فناوری‌های نوین در برنامه‌ها، شایستگی‌های حرفه‌ای و عمومی
فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های معلم محور	توجه به رشد توانایی‌های معلمی، آموختن تفکر به دانشجویان، رویکرد یادگیری مداوم، رسالت‌محوری، متناسب با نیازهای معلمی، تأثیر معلم و راهنما، ضمانت‌نامه اجرایی، توجه به بعد تربیتی و عاطفی در تربیت دانشجو معلمان، اهمیت دادن به مبانی درسی به‌صورت غیر مستقیم، نحوه شناخت و تفکر فردی، توجه حرفه‌ای، شناخت کافی نسبت به شغل معلمی، مشخص کردن مسیر، نجات از سردرگمی، شناخت و سازماندهی پیش‌بینی‌شده، نحوه برخورد معلم با دانش آموز
	فعالیت‌های مشارکتی	برقراری ارتباط دانشجویان با تحولات و مسائل روز، فعال نگهداشتن دانشجویان، رویکرد بازی و یادگیری، مشارکت فعال دانشجویان، طراحی کلاس‌هایی با رویکرد مشارکتی، اختیاری بودن شرکت در برنامه‌ها، ایجاد محیط‌ها و فعالیت‌های گروهی، فعالیت در گروه‌هایی مانند بسیج
	انواع فوق برنامه	فوق برنامه‌های تخصصی، عمومی و فرهنگی، برگزاری همایش‌های دینی و مذهبی، مهارت‌های اختیاری و اجباری، کارهای عملی، برنامه انعطاف‌پذیر، طرح یک دقیقه با قرآن، برنامه مبتنی بر علم روانشناسی، آشنایی با خواص گیاهان دارویی، شنیدن فرمایشات مقام معظم رهبری و بزرگان دینی، تحقیق در زمینه

کدهای باز(شاخص‌ها)	کدهای محوری (مؤلفه‌ها)	کدگذاری گزینشی(ابعاد)
وصیت‌نامه شهدا، آزمایشگاه علوم، شعر خوانی، بازدید از مدارس پیشرفته، برگزاری فعالیتهای هنری، دربرگیرنده فعالیتهای ادبی		
دانشجومحور بودن، توجه به استعدادهای نهفته دانشجویان، توجه به ابعاد علمی- آموزشی، توجه به ابعاد فرهنگی-اجتماعی دانشجویان، توجه به نیازهای دانشجو معلمان، اختصاص گروه خاص در فضای مجازی، توجه به رشته‌های مختلف دانشگاه فرهنگیان، طراحی فعالیتهای داوطلبانه، مبتنی بر نظام‌نامه فرهنگی و تربیتی، مبتنی بر شورای عالی انقلاب فرهنگی، دربرگیرنده فعالیتهای تربیت بدنی، آماده‌سازی معلمان جدید در بدو خدمت، مبتنی بر چالش‌های روستایی، تدوین برنامه مبتنی بر فضای مجازی، توجه به بعد اقتصادی، استفاده از خلاقیت دانشجویان، توجه به حوزه عرفانی، توجه به زندگی درسی، توجه به زندگی شغلی، برنامه‌های مبتنی بر بحث‌های گروهی، توجه به موضوعات علمی، کیفیت مداری، اتکا به تعقل، اتکا به ایمان، اتکا به علم و عمل، توجه به تفاوت‌های فردی، توجه به اولویت‌بندی فعالیتهای، مبتنی بر تقویم فرهنگی		

سؤال دوم پژوهش: پدیده محوری در طراحی برنامه درسی فعالیتهای فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟

نظر خبرگان در زمینه پدیده محوری برنامه درسی فعالیتهای فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان، شناسایی و کشف استعدادهای مختلف دانشجومعلمان بوده است. جدول ۳ شاخص‌های این مؤلفه را نشان می‌دهد.

جدول ۳: پدیده محوری مؤثر بر طراحی برنامه درسی فعالیتهای فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

کدهای باز (شاخص‌ها)	کدهای محوری (مؤلفه‌ها)	کدگذاری گزینشی (ابعاد)
خودشکوفایی، شناسایی استعداد و علائق دانشجویان از طریق فوق برنامه، شناسایی و پرورش معلم پویا و خلاق، رشد ظرفیت‌ها و توانایی‌های بالقوه فردی، تکمیل استعدادهای خاص دانشجویان، رشد فکری	شناسایی و کشف استعداد	پدیده محوری

سؤال سوم پژوهش: شرایط زمینه‌ای مؤثر بر طراحی برنامه درسی فعالیتهای فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟

با توجه به نظرات خبرگان و کدگذاری نتایج به دست آمده، شرایط زمینه‌ای مؤثر در برنامه درسی فعالیتهای فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان شامل ۳ مؤلفه به شرح جدول ۴ می‌باشد.

جدول ۴: شرایط زمینه‌ای موثر بر طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

کدگذاری گزینشی) (ابعاد)	کدهای محوری (مؤلفه‌ها)	کدهای باز (شاخص‌ها)
شرایط زمینه‌ای	محتوای فرهنگی	متناسب با نیازهای معلمی، توجه به ابعاد مختلف وجودی افراد، برنامه انعطاف‌پذیر، نیازسنجی مبتنی بر نیازهای نسل جوان، توجه به حوزه فرهنگی فضای مجازی، حفظ و افزایش انگیزه، رویکرد ماموریت‌محور، محتوای منطبق بر دین مبین اسلام و آموزه‌های اخلاقی، توجه بعد خانوادگی، توجه به قوانین مدارس، انتقال مفاهیم و ارزش‌های اساسی، پذیرش حکومت‌ها، در امتداد فعالیت‌های دانشگاه و در جهت تقویت آن
	اسناد بالادستی	مبتنی بر ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین، تأکید بر محتوای اسناد بالادستی
	ابزار حرفه‌ای	تاثیر مثبت اساتید و محیط روی شخصیت، تنوع در برنامه‌ها، تخلیه انرژی و هیجان، سبک زندگی اسلامی-ایرانی، در نظر گرفتن جنبه علمی، توجه به سلامت روح، پرورش مهارت‌های جانبی، رفع کمبود نیروی متخصص با انگیزه، توجه به نیاز مخاطبان

سؤال چهارم پژوهش: شرایط مداخله‌گر موثر بر طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟

شرایط مداخله‌گر در طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان شامل ۳ مؤلفه می باشد که شاخص‌های مرتبط با آن در جدول ۵ مطرح گردیده است.

جدول ۵: شرایط مداخله‌گر موثر بر طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

کدگذاری گزینشی) (ابعاد)	کدهای محوری (مؤلفه‌ها)	کدهای باز (شاخص‌ها)
شرایط مداخله‌گر	ارزشیابی مشاهده‌محور	نظارت اساتید بر روی دانشجویان، ایجاد تغییرات مطلوب در دانش، نگرش و رفتار و ارزشیابی از آن
	ارزشیابی مهارت‌محور	ارزشیابی بصورت مسابقات، بازخورد و ارزشیابی شفاهی، نظام‌نامه فرهنگی و کار پوشه فرهنگی، صدور کارنامه فرهنگی، مسابقات با زمینه هنری، مسابقات با زمینه موسیقی، مسابقات با زمینه ورزشی
	ارزشیابی کتبی	ارزشیابی به صورت آزمون و امتحان، نظارت مقامات مسئول، پیگیری برنامه درسی ارائه شده

سؤال پنجم پژوهش: راهبردهای طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟

بر اساس تجزیه و تحلیل نظرات خبرگان، راهبردهای برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان شامل ۹ مؤلفه است که شاخص‌های هر مؤلفه در جدول ۶ بیان شده است.

جدول ۶: راهبردهای طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

کدهای باز (شاخص‌ها)	کدهای محوری (مؤلفه‌ها)	کدگذاری گزینشی (ابعاد)
برگزاری نمایشگاه، گالری، ژوژمان از آثار هنری، برگزاری محافل انس با قرآن، برگزاری مراسم مذهبی، برنامه‌های اجتماعی، برنامه‌های سیاسی، برنامه‌های تفریحی و سیاحتی و گردشگری، تطابق و بازسازی اجتماعی، درنظرگرفتن نمره فرهنگی	برنامه‌های فرهنگی	راهبردها
تامین تجهیزات و ابزار امور فوق برنامه، در نظر گرفتن اعتبار مالی، امکانات الکترونیکی، صرف وقت و هزینه و انرژی، رفع کمبود تجهیزات، عمل متناسب با داشته‌های مان، اهدا جوایز، کم‌کردن حوزه مسئولیت‌های کارشناس فرهنگی، ایجاد موفقیت‌های بیشتر برای دانشجویان، امکانات چندرسانه‌ای مثل فیلم و عکس	امکانات و تجهیزات	
آموزش مبتنی بر داستان‌گویی، آموزش نکات مثبت در کنار درس، آموزش غیر مستقیم و غیر رسمی، توجه به آموزش‌های بنیادی	فعالیت‌های آموزش‌محور	
فرصت‌های مناسب یادگیری برای رسیدن به هدف‌های کلی و جزئی، استفاده از نظرات و پیشنهادات دانشجویان، استفاده از بهره‌های دانشجویان، تجربه در فضای آزاد، متناسب‌بودن فوق برنامه‌ها با سن دانشجویان، متناسب بودن فوق برنامه‌ها با رشته دانشجویان، ایجاد جذابیت لازم در برنامه‌های فوق برنامه، مکمل‌بودن برنامه‌ها، وابسته به زمان و مکان خاص، ایجاد تغییر و تنوع، اثرات مثبت برنامه درسی فوق برنامه، برنامه‌های غیر حضوری و خودخوان، ایجاد هیجان برای دانشجویان، برپایی جشن‌های مختلف، تهیه فصل‌نامه	فعالیت‌های تکمیلی	
پاسخ‌گوی نیاز و علائق دانشجویان، رغبت حضور در کلاس، متناسب‌بودن فوق برنامه‌ها با روحیات دانشجویان، تک‌بعدی‌نبودن، جذاب‌تر و موثرتر	فعالیت‌های علاقه‌محور	
در نظر گرفتن زمان خاص و ویژه برای فوق برنامه‌ها، اختصاص زمان ویژه برای فوق برنامه نه جایگزین برنامه درسی رسمی، خارج از ساعت رسمی و برنامه درسی رسمی، عدم نیاز به کسب تجربه و تحصیل خارج از دانشگاه فرهنگیان، صرفه‌جویی در وقت و زمان، مهیا نمودن فرصت آشنایی فراگیران با برنامه درسی فوق برنامه، زمان اضافه در کلاس، پرکردن اوقات فراغت	مدیریت زمان	ساعت فرهنگی
ساعت فرهنگی، تعیین روزها و ساعت جهت اجرای برنامه‌ها، زمان‌بندی واقع بینانه	ساعت فرهنگی	
اردوها و سفرها، توجه به برنامه‌های درسی رسمی خارج از کلاس، استفاده از مراکز آموزشی مختلف، برپایی نمایشگاه عکاسی با موضوعات فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی برای دانشجویان، همایش‌ها، کنفرانس‌ها و میزگردها، برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی (تبادل افکار)	جایگاه فوق برنامه	

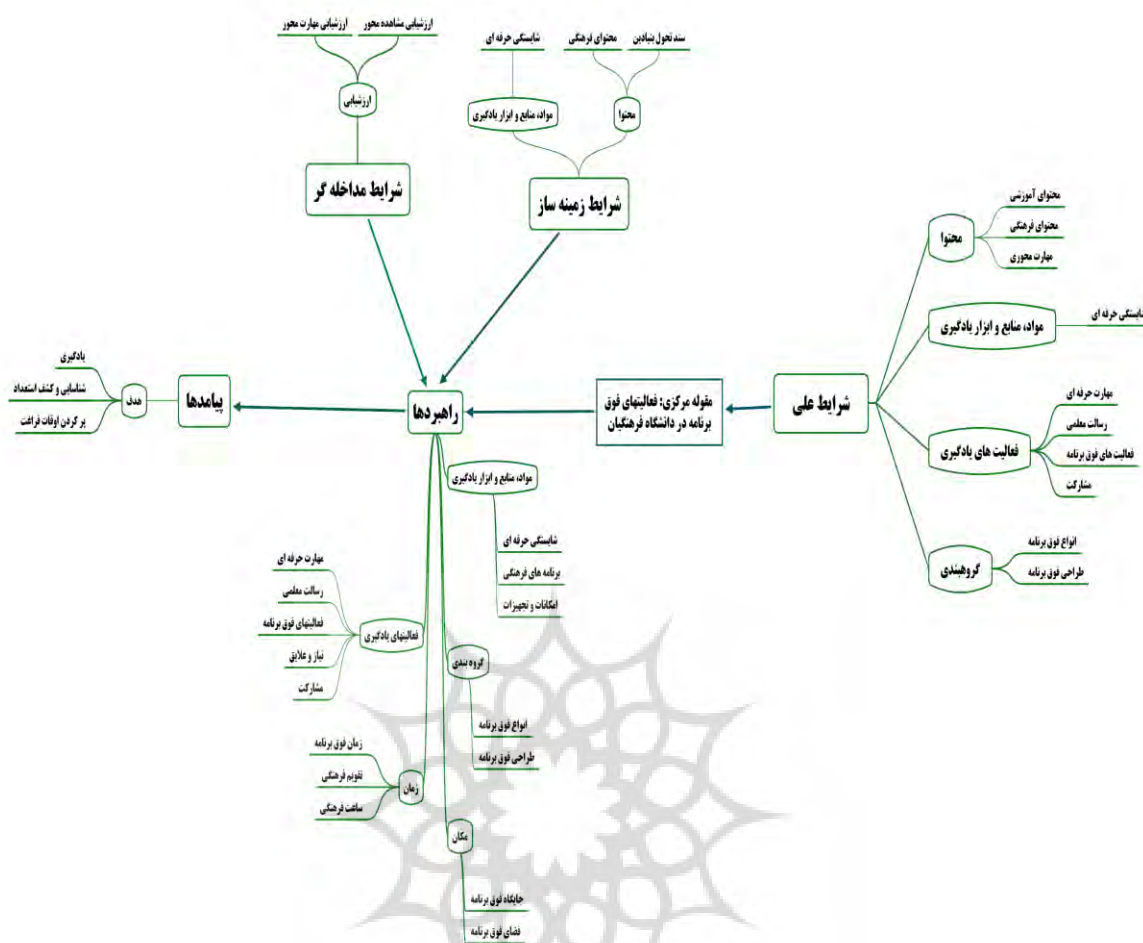
کدگذاری گزینشی) (ابعاد)	کدهای محوری (مؤلفه‌ها)	کدهای باز (شاخص‌ها)
	فضای فوق برنامه	تأمین ساختمان‌هایی جهت امور فوق برنامه، استفاده از کتابخانه، توجه به زندگی خوابگاهی، جلسات جمعی خارج از محیط کلاس، رفع کمبود فضا و زیرساخت فیزیکی، ایجاد سرای دانشجویی، اختصاص مکان خاص در فضای واقعی، فراهم نمودن محیط و ابزار مناسب، محیط‌های واقعی کلاس

سؤال ششم پژوهش: پیامدهای حاصل از طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان کدام است؟

پیامدهای برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان بر اساس نظرات خبرگان می‌تواند شامل ۳ مؤلفه رشد آموزشی، تربیتی و مهارتی باشد که شاخص‌های مرتبط با هر مؤلفه در جدول ۷ مطرح گردیده است.

جدول ۷: پیامدهای طراحی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

کدگذاری گزینشی) (ابعاد)	کدهای محوری (مؤلفه‌ها)	کدهای باز (شاخص‌ها)
پیامدها	رشد آموزشی	پژوهش محوری، ایجاد یادگیری در یادگیرنده، همراهی تجربه و تحصیل کنار هم، رشد فرایندهای ذهنی و عقلی، سازمان‌بندی ذهن، تغییر منش و رفتار، تعمیق و تثبیت برنامه‌های آموزشی و تربیتی، تغییر در توسعه یادگیری مطلوب، تبیین، تجویز و مهندسی تجارب برای یادگیری در مدرسه، یکپارچه‌سازی یادگیری‌های دانشجویان، تلفیقی از یادگیری‌های رسمی و غیر رسمی، تغییر در رفتار در بعد علمی، کسب دانش سودمند، ایجاد یادگیری عمیق، عدم حفظ طوطی‌وار مطالب، بالا رفتن سطح سواد دانشجویان، توسعه یادگیری از مدرسه به جامعه، جهت‌دهی آموزشی
	رشد تربیتی	تربیت محوری، رشد شخصی و تداوم زندگی اجتماعی صحیح، عمق بخشیدن به جهان بینی دانشجویان، عمق بخشیدن به معرفت‌شناسی دانشجویان، ایجاد فلسفه اخلاقی، بهتر شدن اعمال و رفتار، رشد دانشجومعلم، جهت‌دهی تربیتی، ترکیه بر تعلیم مقدم، برطرف نمودن خلاهای مختلف تربیتی فرهنگی، رشد همه‌جانبه دانشجو، رشد فرهنگی و اجتماعی، تغییر روش و نگرش مخاطبان
	رشد مهارتی	پرورش مهارت‌ها و نگرش‌های مورد نیاز برای زندگی انسان، ارتقاء توانایی‌های دانشجویان، پرورش مهارت سخنوری، پرورش مهارت‌های فنی

شکل ۱: الگوی پارادایمی برنامه درسی فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

بحث و نتیجه‌گیری

در راستای پاسخ به سؤال‌های پژوهش، ابتدا داده‌های کیفی و در ادامه داده‌های کمی مورد نیاز جهت اعتبارسنجی داده‌های کیفی، جمع‌آوری گردید. نتایج سؤال اول پژوهش نشان داد از منظر مصاحبه‌شوندگان مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌های شرایط زمینه‌ای برنامه درسی، فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان شامل محتوای آموزشی (تامین محتوای آموزشی، ایجاد یادگیری عمیق، دربرگیرنده، محتوای ناظر به جنبه‌های عمومی نیازهای انسان، منطق‌گرایی علمی، علم‌آموزی، کلاس‌های دانش‌افزایی با سر فصل مشخص، محتوای علمی و استاندارد، همپوشانی با محتوای دروس اصلی و مصوب، کمک به غنای دروس اصلی و مصوب، تامین محتوای آموزشی، هم‌جهت و همسویی با محتوای برنامه درسی رسمی، برنامه‌های درسی ملموس، جایگزین‌نمودن بعضی از دروس، توجه به محتوای کتاب درسی)، محتوای مهارتی (توجه به ابعاد نگرشی و مهارتی، اهمیت‌دادن به مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌محوری یا عمل‌گرایی، آشنایی دانشجویان با اخلاق حرفه‌ای، پرورش ایده‌های خلاقانه، مجموعه‌ای از مهارت‌های نظری، مجموعه‌ای از مهارت‌های عملی، یادگیری مهارت‌های ساده مثل آشپزی، مهارت‌های تکمیلی، کارگاه‌های عروسک‌سازی، تئاتر)، محتوای کاربردی (مؤثر بر زندگی واقعی، نشان‌دادن راه درست زندگی، موضوعات

سلامت‌محور، کاربردی بودن دروس)، فعالیت‌های حرفه‌ای (افزایش مهارت‌ها، ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده، رویکرد مدیریتی، رویکرد سیستمی، رویکرد شناخت‌گرا، بالابردن آمادگی شغلی و مهارت و توانایی‌های دانشجویان، رویکرد انسان‌گرایانه، بازاندیشی خودآگاهی فلسفی، بازنگری در دروس کارآموزی، مبتنی بر هوش‌های چندگانه، رویکرد رفتاری، آشنایی با فناوری‌های نوین در برنامه‌ها، شایستگی‌های حرفه‌ای و عمومی)، فعالیت‌های معلم‌محور (توجه به رشد توانایی‌های معلمی، آموختن تفکر به دانشجویان، رویکرد یادگیری مداوم، رسالت‌محوری، متناسب با نیازهای معلمی، تاثیر معلم و راهنما، ضمانت‌نامه اجرایی، توجه به بعد تربیتی و عاطفی در تربیت دانشجو معلم، اهمیت دادن به مبانی درسی به صورت غیر مستقیم، نحوه شناخت و تفکر فردی، توجه حرفه‌ای، شناخت کافی نسبت به شغل معلمی، مشخص کردن مسیر، نجات از سردرگمی، شناخت و سازماندهی پیش‌بینی‌شده، نحوه برخورد معلم با دانش‌آموز)، فعالیت‌های مشارکتی (برقراری ارتباط دانشجویان با تحولات و مسائل روز، فعال نگهداشتن دانشجویان، رویکرد بازی و یادگیری، مشارکت فعال دانشجویان، طراحی کلاس‌هایی با رویکرد مشارکتی، اختیاری بودن شرکت در برنامه‌ها، ایجاد محیط‌ها و فعالیت‌های گروهی، فعالیت در گروه‌هایی مانند بسیج)، انواع فوق برنامه (فوق برنامه‌های تخصصی، عمومی و فرهنگی، برگزاری همایش‌های دینی و مذهبی، مهارت‌های اختیاری و اجباری، کارهای عملی، برنامه انعطاف‌پذیر، طرح یک دقیقه با قرآن، برنامه مبتنی بر علم روانشناسی، آشنایی با خواص گیاهان دارویی، شنیدن فرمایشات مقام معظم رهبری و بزرگان دینی، تحقیق در زمینه وصیت‌نامه شهدا، آزمایشگاه علوم، شعرخوانی، بازدید از مدارس پیشرفته، برگزاری فعالیت‌های هنری، برگزیده فعالیت‌های ادبی)، طراحی فوق برنامه (دانشجو‌محور بودن، توجه به استعدادها، نهفته دانشجویان، توجه به ابعاد علمی-آموزشی، توجه به ابعاد فرهنگی-اجتماعی دانشجویان، توجه به نیازهای دانشجو‌معلمان، اختصاص گروه خاص در فضای مجازی، توجه به رشته‌های مختلف دانشگاه فرهنگیان، طراحی فعالیت‌های داوطلبانه، مبتنی بر نظام‌نامه فرهنگی و تربیتی، مبتنی بر شورای عالی انقلاب فرهنگی، برگزیده فعالیت‌های تربیت بدنی، آماده‌سازی نو معلمان در بدو خدمت، مبتنی بر چالش‌های روستایی، تدوین برنامه مبتنی بر فضای مجازی، توجه به بعد اقتصادی، استفاده از خلاقیت دانشجویان، توجه به حوزه عرفانی، توجه به زندگی درسی، توجه به زندگی شغلی، برنامه‌های مبتنی بر بحث‌های گروهی، توجه به موضوعات علمی، کیفیت مداری، اتکا به تعقل، اتکا به ایمان، اتکا به علم و عمل، توجه به تفاوت‌های فردی، توجه به اولویت‌بندی فعالیت‌ها، مبتنی بر تقویم فرهنگی) بود که این نتایج از منظر رویکرد مدیریتی با نتایج پژوهش قدیران و سلطانی (۱۴۰۰)، از منظر فعالیت‌های مشارکتی و توجه به ابعاد فرهنگی و اجتماعی با پژوهش‌های آقایی و همکاران (۱۴۰۰) و سانگ و کیم (۲۰۲۲) و از منظر موضوعات سلامت‌محور با پژوهش عالی شیرمرد و همکاران (۱۴۰۰) همسو بوده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت دانشگاه می‌بایست دانشجویانی را پرورش دهد تا علاوه بر کسب دانش و مهارت‌های تحصیلی، ذهنی باز و نسبت به مسایل پیرامون خود دیدگاه مثبت و عمیق داشته باشند. موفقیت در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه علاوه بر علاقه‌مندی دانشجویان، به تدبیر مسئولین دانشگاه نیز بستگی دارد که با برنامه‌ریزی دقیق خود فعالیت دانشجویان را در تحقق فرآیند یادگیری و تعمیق مطالب به آن‌ها جهت بخشند و پیشرفت تحصیلی آنان را حاصل کنند. اجرای یک برنامه جامع برای سازماندهی فرایند آموزشی در فعالیت‌های خارج از برنامه به افزایش مرحله به مرحله از سطح خصوصیات حرفه‌ای و شخصی دانشجویان کمک می‌کند. نتایج سؤال دوم پژوهش نشان داد که پدیده مرکزی برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان شناسایی و کشف استعداد می‌باشد که شامل شاخص‌هایی چون خودشکوفایی، شناسایی استعداد و علائق دانشجویان از طریق فوق برنامه، شناسایی و پرورش معلم پویا و خلاق، رشد ظرفیت‌ها و توانایی‌های بالقوه فردی، تکمیل استعدادهای خاص دانشجویان و رشد فکری است. پژوهش حاضر از منظر شناسایی و کشف استعداد با پژوهش سانگ و کیم (۲۰۲۲) همسو بوده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که تا چه حد برنامه‌های فوق برنامه توانسته است در رفع نیازهای تربیتی دانشجویان جواب‌گو باشد. در این راستا نقش فوق

برنامه‌ها از اهمیت بسیاری برخوردار است، زیرا زمینه‌ساز فعالیت‌های آینده آن‌ها در جامعه می‌باشد. یکی از ابزارهای مهم در موفقیت فعالیت‌های فوق برنامه این است که این فعالیت‌ها بر اساس نیازها، رغبت و ذوق دانشجومعلم تنظیم شوند، زیرا تنها در این صورت برای آنان لذت‌بخش خواهد بود. نتایج سؤال سوم پژوهش نشان داد که شرایط زمینه‌ای برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان شامل ۳ مؤلفه محتوای فرهنگی (متناسب با نیازهای معلمی، توجه به ابعاد مختلف وجودی افراد، برنامه انعطاف‌پذیر، نیاز سنجی مبتنی بر نیازهای نسل جوان، توجه به حوزه فرهنگی فضای مجازی، حفظ و افزایش انگیزه، رویکرد ماموریت‌محور، محتوای منطبق بر دین مبین اسلام و آموزه‌های اخلاقی، توجه بعد خانوادگی، توجه به قوانین مدارس، انتقال مفاهیم و ارزش‌های اساسی، پذیرش حکومت‌ها، در امتداد فعالیت‌های دانشگاه و در جهت تقویت آن)، اسناد بالادستی (مبتنی بر ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین، تأکید بر محتوای اسناد بالادستی) و ابزار حرفه‌ای (تأثیر مثبت اساتید و محیط روی شخصیت، تنوع در برنامه‌ها، تخلیه انرژی و هیجان، سبک زندگی اسلامی-ایرانی، در نظر گرفتن جنبه علمی، توجه به سلامت روح، پرورش مهارت‌های جانبی، رفع کمبود نیروی متخصص بانگیزه، توجه به نیاز مخاطبان) بود و در همین راستا از منظر محتوای فرهنگی و اجتماعی با پژوهش آقای و همکاران (۱۴۰۰) همسو بوده است و از منظر کنترل و نظارت و رشد آموزشی و توجه به ابعاد فرهنگی و اجتماعی با پژوهش آقای و همکاران (۱۴۰۰) هم خوانی دارد. توسعه و غنی‌سازی فعالیت‌های فوق برنامه از رویکردهای برنامه ریزی درسی است که توجه کافی نداشتن به رشد مهارت‌های اجتماعی، عاطفی و شناختی فراگیران در فرآیند یاددهی یادگیری آن‌ها مشکلات عدیده‌ای به وجود می‌آورد. بنابراین لازم است برای تعدیل نارسایی و کاستی‌های برنامه درسی، توجه کافی به علایق و استعدادها، پاسخ به نیازهای فردی، غنی‌سازی اوقات فراغت، پاسخ به تحولات پرشتاب دنیای امروز و تعمیق فرآیند یاددهی یادگیری در نظر گرفته شوند و فعالیت‌هایی در قالب فوق برنامه اتخاذ گردد. فعالیت‌های فوق برنامه منجر به افزایش گرایش تفکر انتقادی و مهارت‌های حل مسئله دانشجویان می‌گردد. فعالیت‌های فوق برنامه از طریق شرکت دادن دانشجویان در انجام فعالیت‌های مختلف، افراد را وارد اجتماع می‌کند و به واسطه مواجهه کردن آن‌ها با مسائل و مشکلات مختلف در عرصه‌های مختلف، منجر به افزایش توانایی حل مسئله و تقویت تفکر انتقادی آن‌ها می‌شود. سؤال چهارم پژوهش نشان داد که شرایط مداخله‌گر برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان شامل ۳ مؤلفه ارزشیابی مشاهده‌محور (نظارت اساتید بر روی دانشجویان، ایجاد تغییرات مطلوب در دانش، نگرش و رفتار و ارزشیابی از آن)، ارزشیابی مهارت‌محور (ارزشیابی به‌صورت مسابقات، بازخورد و ارزشیابی شفاهی، نظام‌نامه فرهنگی و کار پوشه فرهنگی، صدور کارنامه فرهنگی، مسابقات با زمینه هنری، مسابقات با زمینه موسیقی، مسابقات با زمینه ورزشی) و ارزشیابی کتبی (ارزشیابی به‌صورت آزمون و امتحان، نظارت مقامات مسئول، پیگیری برنامه درسی ارائه‌شده) است و از منظر ارزشیابی و نظارت و کنترل با پژوهش آقای و همکاران (۱۴۰۰) همسو بوده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که ارزشیابی از فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان به شکل‌های مختلفی صورت می‌گیرد و به حضور منظم و مستمر دانشجویان در فعالیت‌های فوق برنامه، عملکرد آنان در برنامه‌های فوق برنامه دانشگاه و گزارش فعالیت‌های انجام‌شده توسط دانشجویان بستگی دارد. ارزشیابی فعالیت‌های فوق برنامه به منظور شناسایی نقاط قوت و ضعف برنامه‌های فوق برنامه، شناسایی دانشجویان مستعد و خلاق و تقدیر از دانشجویان فعال در برنامه درسی فوق برنامه می‌باشد. پاسخ سؤال پنجم پژوهش نشان داد که راهبردهای برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان شامل ۹ مؤلفه برنامه‌های فرهنگی (برگزاری نمایشگاه، گالری، ژوژمان از آثار هنری، برگزاری محافل انس با قرآن، برگزاری مراسم مذهبی، برنامه‌های اجتماعی، برنامه‌های سیاسی، برنامه‌های تفریحی، سیاحتی و گردشگری، تطابق و بازسازی اجتماعی، درنظرگرفتن نمره فرهنگی)، امکانات و تجهیزات (تامین تجهیزات و ابزار امور فوق برنامه، درنظرگرفتن اعتبار مالی، امکانات الکترونیکی، صرف وقت و هزینه و انرژی، رفع کمبود تجهیزات، عمل متناسب با داشته‌های مان، اهدا جوایز،

کم کردن حوزه مسئولیت‌های کارشناس فرهنگی، ایجاد موفقیت‌های بیشتر برای دانشجویان، امکانات چندرسانه‌ای مثل فیلم و عکس)، فعالیت‌های آموزش محور (آموزش مبتنی بر داستان گوئی، آموزش نکات مثبت در کنار درس، آموزش غیر مستقیم و غیر رسمی، توجه به آموزش‌های بنیادی)، فعالیت‌های تکمیلی (فرصت‌های مناسب یادگیری برای رسیدن به هدف‌های کلی و جزئی، استفاده از نظرات و پیشنهادات دانشجویان، استفاده از بهره هوشی دانشجویان، تجربه در فضای آزاد، متناسب بودن فوق برنامه‌ها با سن دانشجویان، متناسب بودن فوق برنامه‌ها با رشته دانشجویان، ایجاد جذابیت لازم در برنامه‌های فوق برنامه، مکمل بودن برنامه‌ها، وابسته به زمان و مکان خاص، ایجاد تغییر و تنوع، اثرات مثبت برنامه درسی فوق برنامه، برنامه‌های غیر حضوری و خودخوان، ایجاد هیجان برای دانشجویان، برپایی جشن‌های مختلف، تهیه فصل‌نامه)، فعالیت‌های علاقه‌محور (پاسخگوی نیاز و علائق دانشجویان، رغبت حضور در کلاس، متناسب بودن فوق برنامه‌ها با روحیات دانشجویان، تک‌بعدی نبودن، جذاب‌تر و موثرتر)، مدیریت زمان (در نظر گرفتن زمان خاص و ویژه برای فوق برنامه‌ها، اختصاص زمان ویژه برای فوق برنامه نه جایگزین برنامه درسی رسمی، بلکه خارج از ساعت رسمی و برنامه درسی رسمی، عدم نیاز به کسب تجربه و تحصیل خارج از دانشگاه فرهنگیان، صرفه‌جویی در وقت و زمان، مهیا نمودن فرصت آشنایی فراگیران با برنامه درسی فوق برنامه، زمان اضافه در کلاس، پرکردن اوقات فراغت)، ساعت فرهنگی (ساعت فرهنگی، تعیین روزها و ساعت جهت اجرای برنامه‌ها، زمان بندی واقع بینانه)، جایگاه فوق برنامه (اردوها و سفرها، توجه به برنامه‌های درسی رسمی خارج از کلاس، استفاده از مراکز آموزشی مختلف، برپایی نمایشگاه عکاسی با موضوعات فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی برای دانشجویان، همایش‌ها، کنفرانس‌ها و میزگردها، برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی (تبادل افکار))، فضای فوق برنامه (تامین ساختمان‌هایی جهت امور فوق برنامه، استفاده از کتابخانه، توجه به زندگی خوابگاهی، جلسات جمعی خارج از محیط کلاس، رفع کمبود فضا و زیرساخت فیزیکی، ایجاد سرای دانشجویی، اختصاص مکان خاص در فضای واقعی، فراهم نمودن محیط و ابزار مناسب، محیط‌های واقعی کلاس) است و از منظر جایگاه و ارزش فوق برنامه با پژوهش پریدی و همکاران (۲۰۲۰) همسو بوده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که در برنامه درسی فوق برنامه، بر خلاف برنامه درسی رسمی، محدودیتی برای عنصر مکان حاکم نیست و می‌تواند داخل دانشگاه یا بیرون از آن و در اماکن مختلف دیگر باشد. انتخاب مکان فعالیت‌های فوق برنامه بستگی به نوع ماهیت و اقتضای برنامه درسی فوق برنامه دارد. مکان برنامه درسی فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان باید از انعطاف لازم برخوردار باشد. باید علاوه بر دانشگاه از سایر مکان‌های قابل استفاده برای اجرای فعالیت‌های فوق برنامه و امکانات آن مکان‌ها نیز بهره برد. در راستای پاسخ به دست‌آمده در آخرین سؤال پژوهش می‌توان گفت که پیامدهای برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان شامل ۳ مؤلفه رشد آموزشی (پژوهش محوری، ایجاد یادگیری در یادگیرنده، همراهی تجربه و تحصیل کنار هم، رشد فرایندهای ذهنی و عقلی، سازمان‌بندی ذهن، تغییر منش و رفتار، تعمیق و تثبیت برنامه‌های آموزشی و تربیتی، تغییر در توسعه یادگیری مطلوب، تبیین، تجویز و مهندسی تجارب برای یادگیری در مدرسه، یکپارچه‌سازی یادگیری‌های دانشجویان، تلفیقی از یادگیری‌های رسمی و غیر رسمی، تغییر در رفتار در بعد علمی، کسب دانش سودمند، ایجاد یادگیری عمیق، عدم حفظ طوطی‌وار مطالب، بالارفتن سطح سواد دانشجویان، توسعه یادگیری از مدرسه به جامعه، جهت‌دهی آموزشی)، رشد تربیتی (تربیت محوری، رشد شخصی و تداوم زندگی اجتماعی صحیح، عمق بخشیدن به جهان‌بینی دانشجویان، عمق بخشیدن به معرفت‌شناسی دانشجویان، ایجاد فلسفه اخلاقی، بهتر شدن اعمال و رفتار، رشد دانشجو معلمان، جهت‌دهی تربیتی، تزکیه بر تعلیم مقدم، برطرف نمودن خلاءهای مختلف تربیتی فرهنگی، رشد همه جانبه دانشجو، رشد فرهنگی و اجتماعی، تغییر روش و نگرش مخاطبان) و رشد مهارتی (پرورش مهارت‌ها و نگرش‌های مورد نیاز برای زندگی انسان، ارتقاء توانایی‌های دانشجویان، پرورش مهارت سخنوری، پرورش مهارت‌های فنی) می‌باشد و از منظر رشد آموزشی و تربیتی با پژوهش آقایی و همکاران (۱۴۰۰) همسو بوده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که این دانشگاه، به‌منظور

تدوین این برنامه، لازم است شناخت هر چه بهتر از گذشته و حال وضعیت خود و شرایط جامعه را بر اقدامات دیگر مقدم شمارد. سپس با تمرکز بر نیروها و توان بالقوه خود، مؤثرتر از گذشته به سوی آینده گام بردارد. در نهایت جدا از آثار و پیامدهای مطلوبی که برنامه درسی فوق برنامه می‌تواند داشته باشد، این شیوه آموزشی با چالش‌هایی نیز مواجه بوده است که می‌توان به در نظر گرفتن رشته‌های تخصصی دانشجومعلم در طراحی فوق برنامه اشاره کرد. هر یک از طبقه‌ها و مقوله‌های این پژوهش که از داده‌های کیفی آن استخراج شده‌اند، می‌توانند به عنوان یک پروژه تحقیقاتی مجزا در نظر گرفته شوند و سهم هر یک از این مقوله‌ها و طبقه‌ها در اثربخشی فوق برنامه‌ها مورد بررسی قرار بگیرد. همچنین پژوهشگران می‌توانند در قالب طرح‌های مجزا، نحوه عملیاتی کردن فوق برنامه‌ها را در شعب مختلف دانشگاه فرهنگیان بررسی نمایند. آن‌ها از این طریق می‌توانند به خوبی مدل‌ها و راه‌حلهایی را برای اجرای فوق برنامه‌ها و نوع آموزش‌های متناسب با هر طبقه را با هدف ایجاد شرایطی برای رسیدن به اهداف فراهم کنند.

منابع

منابع فارسی

- آقای، نجف؛ الهی، علیرضا؛ دهقان، آیت اله. (۱۴۰۰). طراحی الگوی مدیریت فعالیت‌های فوق برنامه تربیت بدنی آموزش و پرورش ایران، پژوهش در ورزش تربیتی، ۹(۲۳)، ۴۴-۱۷.
- تقی پور سهل آبادی، حبیب الله؛ عباسی، عفت؛ کیان، مرجان؛ رضایی کرمانی نسب پور، محمدعلی (۱۴۰۰). تدوین ساختار فعالیت‌های فوق برنامه مدارس با توجه به سیره امام رضا (ع)، فصلنامه علمی فرهنگ رضوی. ۹(۳). ۶۳-۸۹.
- جاوید مهر، محمود، اسماعیلی، مهدی، هدایتی فر، حسین. (۱۳۹۵). جایگاه و نقش برنامه‌های درسی غیررسمی در دستیابی به شایستگی‌های معلمی، دومین کنگره بین المللی توانمند سازی جامعه در حوزه علوم اجتماعی، روانشناسی و علوم تربیتی، تهران، مرکز توانمندسازی مهارت‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه. حبیبی، آرشن. (۱۳۹۷). آموزش تصویری SPSS، ویرایش پنجم، نشر الکترونیک، ۲۰۰ صفحه.
- شریفی نجف آبادی، رسول. (۱۳۹۷). مقایسه تطبیقی برنامه‌های درسی تربیت معلم قدیم با دانشگاه فرهنگیان، رشد آموزش جغرافیا، دوره سی‌وسوم، شماره ۱، پائیز ۱۳۹۷.
- صادقی، علیرضا، بهمن آبادی، سمیه. (۱۳۹۷). شناسایی اصول و تدوین سیاست‌های کلی فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه در مدارس و مراکز آموزش عالی ایران. اندیشه‌های نوین تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناختی دانشگاه الزهراء س، ۱۳۹۷، دوره ۱۴، شماره ۲.
- عارفی، محبوبه، شفاعی بجستانی، مسعود. (۱۳۹۰). ضرورت نگاهی نو به فوق برنامه‌های درسی (با تاکید بر مدارس مناطق مرزی). مجموعه مقالات اولین همایش ملی تحول بنیادین در نظام برنامه درسی ایران.
- عالی شیرمرد عبدالله، ناطقی فائزه، فقیهی علیرضا. شناسایی اهداف مطلوب برنامه درسی فعالیت‌های فوق برنامه دوره متوسطه اول با رویکرد اسلامی جهت پیش‌گیری از آسیب‌های اجتماعی، و بهبود سلامت اجتماعی. سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت. ۱۴۰۰؛ ۵ (۳): ۴۶-۵۶.
- قدیریان مارنانی، فرناز، سلطان حسینی، محمد، سلیمی، مهدی، عروف زاد، شهرام. مدل پارادایمی نهادینه سازی فعالیت‌های فوق برنامه ورزشی دانشگاهی در دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان. رویکردهای نوین در مدیریت ورزشی. ۱۴۰۰؛ ۹ (۳۵): ۴۵-۶۴.
- قطبی کریمی، فاطمه، تاجیک اسماعیلی، عزیزاله، شریعتمداری، مهدی. (۱۳۹۱). پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، بررسی رابطه مشارکت دانشجویان دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم) در فعالیت‌های فوق برنامه با پیشرفت تحصیلی و ارائه شاخصهای پیشنهادی الگو برای برنامه مطلوب.

منابع لاتین

- Creswell, W. (2011). Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. (4th ed). Boston: Pearson pub.
- Dilshad, M., & Iqbal, H. M. (2010). Quality Indicators in Teacher Education Programmes. Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS), 30(2).

- Kim, Y. J., & Kwon, R. H. (2021). Design of Convergence Roadmap for Development and Operation of the Duksung IIRUM Personality Education Curriculum of Duksung Women's University: Alternatives for Educational Innovation. *The Journal of the Convergence on Culture Technology*, 7(3), 79-87.
- Malech, E. (2022). Impact of College Extracurricular Involvement on Entrepreneurial Outcomes.
- Preedy, S., Jones, P., Maas, G., & Duckett, H. (2020). Examining the perceived value of extracurricular enterprise activities in relation to entrepreneurial learning processes. *Journal of Small Business and Enterprise Development*.
- Song, S., & Kim, J. (2022). A Study on the Operation and Improvement of Extracurricular Curriculum based on the University's Core Competency for Public Value: Focused on O University. *Public Value*, 7, 1-12.

